

ΓΕΥΜΑ ΜΕ ΤΗΝ «Κ»	ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ	ΙΣΤΟΡΙΑ	ΙΔΕΕΣ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ	ΑΘΛΗΤΙΚΑ	ΚΑΙΡΟΣ
------------------	--------------	----------------	-------	------------	----------	--------

Τα Δεκεμβριανά

Δύο διαφορετικές προσεγγίσεις για ένα γεγονός που καθόρισε τη μεταπολεμική Ελλάδα

Επιμέλεια: **ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΧΕΛΙΑΔΟΝΗΣ**

«Το αίμα φέρνει αίμα κι άλλο αίμα». Με αυτές τις λέξεις συνόψισε ο Σεφέρης την κατάσταση στην Αθήνα τον Δεκέμβρη του 1944. Δύο, μόλις, μήνες μετά την αποχώρηση των Γερμανών, αεροσκάφη Σπιτφάιερ και Μποφόιτερ της RAF σφυροκοπούσαν τα προάστια, ενώ μάχες μεταξύ βρετανικών και κυβερνητικών δυνάμεων, από τη μία πλευρά, και του ΕΛΑΣ, από την

67
χρόνια
πριν

άλλη, μαινόταν σε όλη την πόλη. Η σπίθα γι' αυτόν τον «δεύτερο γύρο» εμφυλίου πολέμου, που έμεινε γνωστός ως «Δεκεμβριανά», άναψε όταν στις 3 Δεκεμβρίου η Αστυνομία, η οποία αντιπροσώπευε το έσοχατο ορατό κατάλοιπο του κατοχικού συστήματος, άνοιξε πυρ εναντίον των διαδηλωτών του ΕΑΜ στην πλατεία Συντάγματος. Τα Δεκεμβριανά αποτέλεσαν σημείο καμπής στην εμφύλια βία που είχε αρχίσει ήδη από το 1943 και η οποία θα συνεχιζόταν μέχρι και το 1949. Ο δρόμος προς τη «μάχη της Αθήνας» ήταν στρωμένος με αμοιβαία καχυποψία, αλλά και αδιαλλαξία, και από τις δύο παρατάξεις. Το ποιος είχε τη βαρύτερη ευθύνη για τα Δεκεμβριανά παραμένει ένα από τα πιο διαφιλοσυζητούμενα σημεία στην Ιστορία της νεότερης Ελλάδας.

10 Δεκεμβρίου 1944. Βρετανός ελεύθερος σκοπευτής στην Ακρόπολη πυροβολεί κατά θέσεων του ΕΛΑΣ στο Μοναστηράκι, όπου στη συμβολή των οδών Αθηνών και Ερμού φλέγονται κτίρια.

Μετά, τίποτα δεν ήταν το ίδιο...

Του **ΕΥΑΝΘΗ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ***

Σπινιάς, στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, ένα μεμονωμένο γεγονός είχε τόσο καθοριστική επιρροή στη διαμόρφωση του πολιτικού κλίματος, της κοινωνικής πραγματικότητας, των ταυτοτήτων, όσο τα Δεκεμβριανά του 1944. Πριν από τη σύγκρουση, παρά τις δυσκολίες, υπήρχε η ελπίδα ότι οι πολιτικές δυνάμεις θα έβρισκαν μια κοινώς αποδεκτή διευθέτηση. Μετά τον «Δεκέμβρη», τίποτε δεν ήταν το ίδιο: αντί της πολιτικής διαδικασίας, η χώρα κλήθηκε να εφαρμόσει μια ιδιότυπη «συνθήκη ειρήνης», τη Συμφωνία της Βάρκιζας, την οποία παραβίασαν και οι δύο πλευρές – η κυβερνητική επειδή προχώρησε στην πολιτική δίωξη των κομμουνιστών, και η εαμική επειδή δεν παρέδωσε τα όπλα της, αλλά αντίθετα προετοιμάστηκε για την επόμενη φορά. Ο δρόμος είχε ανοίξει για ένα νέο γύρο εμφυλίου πολέμου.

Όπως συνήθως συμβαίνει σε τέτοιες περιπτώσεις, οι αρχικές εκτιμήσεις για τα αίτια των Δεκεμβριανών ήταν, σε μεγάλο βαθμό, βασισμένες σε στερεότυπα. Ο αστικός κόσμος πίστευε ότι το ΕΑΜ είχε κάνει μια προαποφασισμένη απόπειρα για κατάληψη της εξουσίας. Η Αριστερά θεωρούσε ότι οι Βρετανοί και ο Παπανδρέου είχαν εξ αρχής επιζητήσει τη σύγκρουση για να καταστρέψουν το εαμικό ρεύμα. Η σύγχρονη έρευνα, ωστόσο – με πρώτο σταθμό τη μελέτη του Ι. Ιατρίδη για την «εξέγερση στην Αθήνα» – αποστασιοποιήθηκε από παρόμοιες ερμηνείες και αντιμετώπισε την πορεία προς τη σύγκρουση ως μια διαδικασία, παρά ως μια «αναπόφευκτη» εξέλιξη.

26 Δεκεμβρίου 1944. Οι New York Times έγραψαν: «Ο Τσώρτσιλ και ο Ηντεν στην Αθήνα για να λήξει ο αλληλοσπαραγμός».

Αριστερά, νεκροί διαδηλωτές, χτυπημένοι από «τυφλοβόλ» πυροβολισμούς στις 3 Δεκεμβρίου 1944. Ο τραγικός απολογισμός εκείνης της ημέρας ήταν 28 νεκροί και πάνω από εκατό τραυματίες. **Πάνω**, Βρετανοί κομάντος στη μάχη της Αθήνας, καλυμμένοι πίσω από τεθωρακισμένο στην οδό Σωκράτους.

Η μακρόχρονη πορεία προς τη σύγκρουση

Είναι αδύνατον να ερμηνευθούν τα Δεκεμβριανά χωρίς να ληφθεί υπόψη ότι αποτέλεσαν τη δεύτερη φάση ενός εμφυλίου πολέμου που είχε ξεκινήσει το 1943. Ο κατοχικός εμφύλιος είχε ένα ιδιότυπο αποτέλεσμα: στρατιωτικά, στην κατεχόμενη Ελλάδα, είχε επικρατήσει το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Ωστόσο, πολιτικά, το ΕΑΜ είχε υποστεί μία μείζονα ήττα από τον Γεώργιο Παπανδρέου, πρωθυπουργό της εξόριστης κυβέρνησης, στη διάσκεψη του Λιβάνου κατά την οποία αποφασίστηκε η συγκρότηση κυβέρνησης εθνικής ενότητας. Αυτή η αναντιστοιχία μεταξύ της στρατιωτικής και της πολιτικής ισχύος οδήγησε στη νέα σύγκρουση.

Ο Παπανδρέου επεδίωκε να οδηγήσει τη χώρα σε μια κατεύθυνση παρόμοια με αυτήν που θα ακολουθούσαν και άλλα ευρωπαϊκά κράτη: συγκρότηση ενός «μεγάλου συνασπισμού» αντιφασιστικών δυνάμεων (με τη συμμετοχή του κομμουνιστικού κόμματος) και διενέργεια μιας προοδευτικής μεταρρύθμισης, που θα συγκροτούσε τη βάση της μεταπολεμικής δημοσίας ζωής. Σε αυτό το σκηνικό, ο δικός του συνασπισμός – μια μορφή αστικού ριζοσπαστισμού – θα ισορροπούσε μεταξύ της αντίδρασης και της επανάστασης, ώστε να εξασφαλίσει την αναγκαία μεταρρύθμιση. Για να γίνει αυτό, όμως, ήταν αναγκαίο να αποφευχθεί ένας νέος εμφύλιος πόλεμος. Αυτό προσπάθησε να επιτύχει ο Παπανδρέου με δύο μοχλούς: τη βρετανική στρατιωτική παρουσία στην Ελλάδα και την εξασφάλιση των προϋποθέσεων για διενέργεια ελεύθερων εκλογών.

Κατά τον πρωθυπουργό (και τον αστικό κόσμο), η ένοπλη μειοψηφία του ΕΑΜ/ΚΚΕ είχε επιβάλει τη στρατιωτική της κατοχή στην υπαίθρο και επί της πλειοψηφίας του πληθυσμού. Ο Παπανδρέου θεωρούσε ότι η βρετανική παρουσία θα αποκαθιστούσε την ισορροπία των στρατιωτικών δυνάμεων, απο-

τρέποντας τον εμφύλιο πόλεμο. Αρχικά, η στρατηγική του φάνηκε να αποδίδει: το ΕΑΜ αποδέχθηκε τη Συμφωνία της Καζέρτας στα τέλη του Σεπτεμβρίου 1944 και έθεσε τις δυνάμεις του υπό την ηγεσία του Βρετανού στρατηγού Σκόμπυ. Κατά την απελευθέρωση της Αθήνας, στα μέσα του Οκτωβρίου, το ΕΑΜ δεν εγκατέστησε δική του κυβέρνηση, παρόλο που μπορούσε να το κάμει.

Ωστόσο, τα πράγματα δεν ήταν τόσο απλά. Μετά την απελευθέρωση, το ΕΑΜ ήδη ασκούσε την εξουσία στην Ελλάδα, μέσω της στρατιωτικής κατοχής της υπαίθρου (με μικρές εξαιρέσεις,

Τα Δεκεμβριανά αποτέλεσαν τη δεύτερη φάση ενός εμφυλίου πολέμου που είχε ξεκινήσει το 1943.

π.χ. στην Ηπειρο). Η «κυβέρνηση Παπανδρέου» δεν ήλεγχε παρά ένα μέρος του κέντρου της Αθήνας. Το ΕΑΜ επιδίωκε να συντηρήσει μια περίεργη δυαρχία στη χώρα: μια τυπική ψευδοεξουσία της κυβέρνησης στο κέντρο της Αθήνας και μια ουσιαστική και σαφώς μονοκομματική εξουσία του ΕΑΜ παντού αλλού (αυτό που τότε ονομάστηκε «εαμοκρατία»). Εκλογές σε αυτή την κατάσταση δεν μπορούσαν να γίνουν – τουλάχιστον όχι χωρίς να προκύψουν εκλογικά «αποτελέσματα» αντίστοιχα με τα ανατολικοευρωπαϊκά των αμέσως επόμενων ετών... Ο Παπανδρέου στόχευε να τερματίσει την εαμική στρατιωτική κατοχή της υπαίθρου, επειδή χωρίς αυτό, το τελικό αποτέλεσμα θα ήταν, έτσι και αλλιώς, ένα μονοκομματικό εαμικό κράτος. Εδώ βρισκόταν η ουσία της διαφωνίας σχετικά με τις ένοπλες δυνάμεις, που αποτέλεσε την αφορμή για τα Δεκεμβριανά. Το ΕΑΜ επέλεξε τη σύ-

γκρουση όταν κατάλαβε ότι θα έπρεπε να διαλύσει τον στρατό του – το όργανο με το οποίο διεκδικούσε τη συνέχιση της εξουσίας του. Εξάλλου, για το ΕΑΜ, η διάλυση του στρατού του σήμαινε όχι μόνον απώλεια της εξουσίας, αλλά και δικό του αφορισμό έναντι των αντιπάλων του.

Ωστόσο, η ηγεσία του ΕΑΜ έδειξε μια τεράστια αδυναμία να διαχειριστεί την κρίση. Ετσι, δεν φάνηκε να αντιλαμβάνεται τη σημασία της υπογραφής της Συμφωνίας της Καζέρτας, η οποία στην ουσία υπήγαγε και τις εαμικές δυνάμεις υπό τις διαταγές του Σκόμπυ. Η Καζέρτα μετέτρεπε οποιαδήποτε εξέγερση εναντίον του Βρετανού αυτού διοικητή σε αντισυμμαχική ανταρσία την οποία θα ήταν αδιανόητο να υποστηρίξουν, διαρκώντας του πολέμου, οι Σοβιετικοί ή ο Τίτο (παρά τις υποσχέσεις που ο τελευταίος είχε δώσει για αρωγή). Το πρόβλημα, επομένως, δεν βρίσκεται στο πολυσυζητημένο ερώτημα εάν το ΕΑΜ είχε πληροφωρηθεί ή όχι το «συμφωνία των ποσοτών» μεταξύ Στάλιν και Τσώρτσιλ: το ίδιο το ΕΑΜ είχε δεχθεί την Καζέρτα. Είναι επίσης σαφές ότι το ΚΚΕ εκτίμησε λανθασμένα τους στόχους και τις προτεραιότητες των διεθνών δρώντων. Τέλος, είναι αμφίβολο εάν η εαμική ηγεσία είχε σαφείς στρατηγικές προτεραιότητες: η διενέργεια, παράλληλα με τα Δεκεμβριανά, επιθέσεων εναντίον του Ζέρβα στην Ηπειρο επιτρέπουν τη διατύπωση της υπόθεσης ότι επρόκειτο για μια επιχείρηση με πανελλαδική εμβέλεια και πολύ πιο μαζικιστικούς στόχους. Στο επίπεδο της ποιότητας ηγεσίας εντοπίζεται η μεγαλύτερη διαφορά του ελληνικού αριστερού κινήματος σε σχέση με το γαλλικό ή το ιταλικό: οι Τορέζ και Τολιάτι απέφυγαν προσεκτικά τον εμφύλιο πόλεμο, ακριβώς επειδή διέγνωσαν πολύ πιο αποτελεσματικά τους συσχετισμούς των δυνάμεων και την ακριβή γκάμα των δυνατοτήτων.

Καταστροφικές πολιτικές συνέπειες

Οι συνέπειες των Δεκεμβριανών ήταν καταλυτικές. Η μάχη της Αθήνας είναι η πρώτη εμφύλια σύγκρουση της δεκαετίας του '40, στην οποία αναμετρήθηκε η Αριστερά (μόνη της) με όλες τις άλλες πολιτικές δυνάμεις – και επομένως ένωσε όλους τους άλλους εναντίον της. Αυτό το σκηνικό θα επαναληφθεί και το 1946 - 49.

Το δεύτερο καθοριστικό στοιχείο ήταν η εκτέλεση, από την εαμική πλευρά, ενός μεγάλου αριθμού αμάχων ομήρων που συνέλαβε τις πρώτες ημέρες του Δεκεμβρίου. Αμέσως μετά τα Δεκεμβριανά, η κυβερνητική προπαγάνδα ανέβαζε τον αριθμό των ομήρων που εκτελέστηκαν από τον ΕΑΜ ή πέθαναν από κακουχίες, σε 10.000. Αργότερα, περισσότερο ψυχραμοι αναλύτες αναφέρθηκαν σε έναν αριθμό 4.000 νεκρών – ο οποίος όμως ήταν επίσης τεράστιος. Τίποτε δεν θα μπορούσε να κινητοποιήσει πιο αποτελεσματικά τον αστικό κόσμο από την αίσθηση ότι η «κομμουνιστική επανάσταση» συνοδευόταν από ένα παρόμοιο λουτρό αίματος. Ενδοελληνικές συγκρούσεις (και μάλιστα πολύνεκρες) είχαν σημειωθεί από το 1943 σε όλη τη χώρα. Ωστόσο, ήταν το πλαίσιο αυτό, η τρίτη συνέπεια ήταν η μη τήρηση των δεσμών: τρομοκρατημένο, το πολιτικό σύστημα έστρεψε την προσοχή του στον «αμυντικό αγώνα» κατά του κομμουνισμού.

Πάνω απ' όλα, ο «δεύτερος γύρος» αποτέλεσε μια μη αναστρέψιμη καταστροφή για την πολιτική ζωή της Ελλάδας. Διέλυσε τον «μεγάλο συνασπισμό» της απελευθέρωσης, κατέστρεψε την προσπάθεια ανοικοδόμησης, εξασφάλισε την παλινόρθωση της μοναρχίας, συνέτριψε τις ανερχόμενες μετριοπαθείς φιλελεύθερες δυνάμεις και έδωσε αμετάκλητα την πρωτοβουλία των κινήσεων στους ακραίους αντικομμουνιστές. Με την επιλογή του για σύγκρουση στα Δεκεμβριανά, το ΕΑΜ κατέστρεψε τους πάντες, εκτός από τους πιο ακραίους εχθρούς του.

Γι' αυτό, συχνά διατυπώνεται το ερώτημα κατά πόσον η κυβέρνηση Παπανδρέου, του 1944, υπήρξε μια χαμένη ευκαιρία. Ήταν η πρώτη φορά έπειτα από μια δικτατορία, πόλεμο, Κατοχή και μία εμφύλια σύγκρουση, που οι φιλελεύθεροι μεταρρυθμιστές βρισκόνταν στην κυβέρνηση. Στο σενάριο αυτό, η Ελλάδα θα μπορούσε να αναπτυχθεί στην κατεύθυνση του μεταπολεμικού ιταλικού ή γαλλικού προτύπου: θέσπιση ενός προοδευτικού φιλελεύθερου Συντάγματος, διενέργεια μιας οικονομικής και κοινωνικής μεταρρύθμισης από τα τέλη της δεκαετίας του '40, χωρίς τις τρομερές επιβαρύνσεις των πρόσθετων εμφυλίων συγκρούσεων του 1944 - 49. Τα Δεκεμβριανά σκότωσαν αυτή την προοπτική και άνοιξαν τον δρόμο για ένα νέο «εξακαθάρισμα λογαριασμών» που οδήγησε στον τρίτο εμφύλιο πόλεμο του 1946 - 49.

* Ο κ. Ευάνθης Χατζηβασίλειου είναι αναπληρωτής καθηγητής στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

1944 - 45
Τον χειμώνα που η Αθήνα πνίγηκε στο αίμα...

10 - 11.44

Κλίμα πόλωσης με κύριο ζήτημα τη διάρθρωση των στρατιωτικών δυνάμεων της μεταπολεμικής Ελλάδας. Οι αστικές πολιτικές δυνάμεις και οι Βρετανοί επιδιώκουν αποστράτευση του ΕΛΑΣ. Η 3η Ορεινή Ταξιαρχία φθάνει στην Αθήνα στις 9 Νοεμβρίου.

05.11.44

Ο Γ. Παπανδρέου ανακοινώνει, ύστερα από συνεργασία με τον Σκόμπυ, ότι ο ΕΛΑΣ και ο ΕΔΕΣ θα αποστρατευθούν ως τις 10 Δεκεμβρίου. Την 1η Δεκεμβρίου, η κυβέρνηση διατάζει την παράδοση της Εθνικής Πολιτοφυλακής του ΕΛΑΣ.

03.12.44

Συλλαλητήριο του ΕΑΜ στην πλατεία Συντάγματος. Νεκροί διαδηλωτές από αστυνομικά πυρά.

04.12.44

Πυρά σε νέο συλλαλητήριο ΕΑΜ στην κνεία των θυμάτων. Νέοι θάνατοι. Παράκληση Παπανδρέου. Τελικά, παραμένει στην πρωθυπουργία.

06.12.44

Ο βρετανικός στρατός αρχίζει επιχειρήσεις εναντίον του ΕΛΑΣ, ο οποίος από τις 4 Δεκεμβρίου επιτίθεται σε αστυνομικά τμήματα. Το Λονδίνο απορρίπτει τις προτάσεις του ΕΑΜ για ειρήνευση.

ΓΕΥΜΑ ΜΕ ΤΗΝ «Κ»	ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ	ΙΣΤΟΡΙΑ	ΙΔΕΕΣ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ	ΑΘΛΗΤΙΚΑ	ΚΑΙΡΟΣ
------------------	--------------	----------------	-------	------------	----------	--------

Αριστερά, η όψη κεντρικών δρόμων της Αθήνας λίγες ώρες μετά τη μάχη. **Δεξιά**, το πρωί της όγης Δεκεμβρίου, ένα γκρίζο πέπλο καπνού απλώνεται στην έρημη πόλη.

Σειρές πτωμάτων. Αθηναίοι αναζητούν συγγενείς τους.

Αθήνα, 3 Δεκεμβρίου 1944. Η μεγάλη συγκέντρωση του ΕΑΜ στην πλατεία Συντάγματος. Το πλήθος αραιώνει, καθώς πυκνώνουν τα πυρά της αστυνομίας. Είναι η αρχή των Δεκεμβριανών.

Πομπή με φέρετρα. Οι πρώτοι νεκροί του Δεκέμβρη.

Οι ελιγμοί των δύο διεκδικητών της εξουσίας

Του **ΘΑΝΑΣΗ Δ. ΣΦΗΚΑ***

Στην περίοδο 1941 - 1944 στην Ελλάδα αποκρυσταλλώθηκαν και οξύνθηκαν οι κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις της προηγούμενης δεκαετίας και εμφανίστηκε μια νέα εσωτερική κοινωνική και πολιτική δύναμη με επαναστατικά αιτήματα, το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Αυτό που ακολούθησε από τα Δεκεμβριανά ως τον Αύγουστο του 1949 ήταν μια μακρά και επώδυνη διαδικασία διεκδίκησης, απόρριψης και συντριβής: διεκδίκησης εκ μέρους του αριστερού αντιστασιακού κινήματος αυτών των αιτημάτων, απόρριψής τους και συντριβής του φορέα τους από τις εγχώριες και εξωτερικές δυνάμεις που έβλεπαν την πραγματώσή τους ως υπαρκτά απειλή.

Η Βρετανία, κυρίαρχη δύναμη στη Μεσόγειο, επιθυμούσε ένα προσωποπαγές καθεστώς υπό τον Γεώργιο Β' για τη διατήρηση της Ελλάδας στη βρετανική σφαίρα επιρροής και την αποτροπή ενδεχόμενης σοβιετικής κυριαρχίας. Προτιμήτο μέσο επίτευξης του στόχου ήταν ο εγκλωβισμός του ΕΑΜ ως μειοψηφούσας συνιστώσας σε κυβέρνηση «εθνικής ενότητας» υπό τον έως τότε αντιμοναρχικό Γεώργιο Παπανδρέου, τον οποίο στις 26 Απριλίου 1944 οι Βρετανοί όρισαν πρωθυπουργό της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης του Καΐρου.

Ο πολιτικός εγκλωβισμός του ΕΑΜ φάνηκε να επιτυγχάνεται στις 20 Μαΐου, όταν οι αντιπρόσωποι του υπέγραψαν στη Διάσκεψη του Λιβάνου το «Εθνικόν Συμβόλαιον». Τα ανταρτικά σώματα τέθηκαν υπό τις διαταγές της «κυβέρνησης εθνικής ενότητας», στην οποία το ΕΑΜ κλήθηκε να συμμετάσχει με πέντε δευτερεύοντα υπουργεία, ενώ προβλέπονταν εκλογές και δημοψήφισμα μετά την απελευθέρωση χωρίς να αποκλείεται η επιστροφή του βασιλιά πριν από το δημοψήφισμα.

Η ηγεσία του ΚΚΕ δεν αποδέχθηκε τη συμμετοχή στην κυβέρνηση «εθνικής ενότητας» παρά μόνον τρεις μήνες αργότερα. Οπως εξήγησε το ΚΚΕ στις οργανώσεις του, τον Αύγουστο του 1944, η άρνηση συμμετοχής θα επέσει κατηγορίες για παρεμπόδιση της εθνικής ενότητας. Εν τω μεταξύ, και ενώ στην «Ελεύθερη Ελλάδα» το ΕΑΜ υλοποιούσε μέ-

ρος του πολιτικού, κοινωνικού και πολιτιστικού προγράμματός του, στο Κάιρο ο Παπανδρέου αναγνώριζε την ανάγκη μιας απροσδιόριστου περιεχομένου «επανάστασης» στη χώρα: μόνο που, όπως έλεγε στον Γιώργο Σεφέρη τον Ιούλιο 1944, την «επανάσταση» δεν θα την έκανε «ο συρφετός» του ΕΑΜ αλλά η «επαναστατική Κυβέρνηση» του ίδιου. Στις 21 Αυγούστου 1944, έπειτα από αίτημά του, ο Παπανδρέου συνάντησε στη Ρώμη τον Τσώρτσιλ και του ζήτησε τη συνδρομή των βρετανικών όπλων για τη διάλυση του ΕΛΑΣ. Ο Τσώρτσιλ, ωστόσο, είχε ήδη αποφασίσει από τον Σεπτέμβριο του 1943 την αποστολή βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα.

Καθώς το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ κυριαρχούσε σε ολόκληρη σχεδόν τη χώρα, στις αρχές Οκτωβρίου ο Παπανδρέου ανησυχούσε, όπως εκμυστηρεύτηκε στον Κωνσταντίνο Τσάτσο, πως «αν πληροφορούνταν οι ελασίτες ότι φθάναν με στην Αθήνα σχεδόν γυμνοί, μπορούσαν να κάνουν ένα γιουρούσι και να κυριαρχήσουν

στην πρωτεύουσα». Γι' αυτό, στις 8 Οκτωβρίου, διέμνησε στους Βρετανούς να σπεύσουν ενόσω παρέμεναν ακόμη Γερμανοί στρατιώτες σε ελληνικό έδαφος: διαφορετικά, «θα ήταν δύσκολο να εξηγήσουμε τους λόγους της αποστολής βρετανικών στρατευμάτων μετά την πλήρη αποχώρηση του εχθρού». Όμως, «γυουρούσι» δεν έγινε και η κυβέρνηση Παπανδρέου έφθασε χωρίς κανένα εμπόδιο στην απελευθερωμένη Αθήνα στις 18 Οκτωβρίου 1944.

Προσπλωμένο ήδη από τις παραμονές της 4ης Αυγούστου στη θεωρία των σταδίων της επανάστασης και στη συγκρότηση λαϊκού μετώπου, το ΚΚΕ είχε αναβάλει επί όριστον την προοπτική επαναστατικής ρήξης και αναζήτησε συμμάχους ακόμη και εντός του αστικού πολιτικού και κοινωνικού χώρου. Στην αναζήτηση αυτή, το ΕΑΜ λειτουργούσε νομιμοποιητικά για το ΚΚΕ, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις ανάδυσης ενός πλειοψηφικού πολιτικού και κοινωνικού ρεύματος που θα διεκδικούσε την εξουσία μέσω της εκλογικής δια-

δικασίας. Στις 19 Οκτωβρίου, η κομματική ηγεσία έκανε αυστηρές συστάσεις σε κομματικά μέλη που αδημονούσαν για την έλευση της «Λαϊκής Δημοκρατίας» και την «κατάληψη» της εξουσίας: οι εν λόγω απόψεις ήταν «έξω από το πλαίσιο της πολιτικής του ΕΑΜ» και «δυσκολεύουν το αγκάλιασμα καινούργιων στρωμάτων» σε έναν αγώνα «εθνικοαπελευθερωτικό» για την «εξασφάλιση της τάξης και της ομαλής πολιτικής ζωής». Τον Νοέμβριο εστάλησαν οδηγίες στις κομματικές οργανώσεις να συνεργαστούν με τους συμμάχους και να αναλάβουν συντονισμένη προσπάθεια προσέγγισης των μεσαίων στρωμάτων.

«Ναίδες» ή στο «άγριο θηρίο»;

Εν τούτοις, οι δύο διεκδικητές της εξουσίας είχαν αυτοεγκλωβιστεί σε πολιτικές εκκωφαντικές. Στο όνομα της ομαλής μετάβασης, το ΚΚΕ και το ΕΑΜ είχαν εκχωρήσει στη νομιμοφάνεια της κυβέρνησης «εθνικής ενότητας» ένα μεγάλο μέρος της πολιτικής και κοινωνικής ισχύος που διέθεταν κατά την απελευθέρωση. Ο αυτοεγκλωβισμός του αστικού κόσμου ήταν επίσης συνειδητός αλλά περισσότερο επιφανειακός για τον ίδιο. Η λογική του κόσμου αυτού, κατά τον Σεφέρη, ήταν «μονοκόμματη και απελπιστική» - είτε «οι Άγγλοι θα μας προστατέψουν» είτε «οι Ρώσοι θα μας φάνε»: «Θα είμαστε είτε ναίδες είτε μπουκιά στο στόμα ενός άγριου θηρίου. [...] Καθαρά ψυχολογία πανικού τελειωμένων ανθρώπων».

Επιδιώκοντας την εξουδετέρωση του ΕΑΜ, στα τέλη Νοεμβρίου οι Βρετανοί κατηγορούσαν τον Παπανδρέου για «δειλία και αβουλία» έναντι του ΚΚΕ, καθώς στις διαπραγματεύσεις για την αποστράτευση των ενόπλων σχηματισμών και τη δημιουργία εθνικού στρατού ανέκλιναν οι ανταγωνισμοί για το σύνολο των εξουσιών. Για τον Παπανδρέου προείχε η εξουδετέρωση του ΕΑΜ με πολιτικά μέσα, αλλά και με στρατιωτικά εάν αυτό καθίστατο αναγκαίο. Ο αυτοεγκλωβισμός φάνηκε τον Νοέμβριο 1944, όταν προσπάθησε να ελιχθεί και να επιτύχει πολιτικό συμβιβασμό, ενώ τρεις μήνες νωρίτερα είχε ζητήσει βρετανική ενόπλη βοήθεια για τη διάλυση του ΕΛΑΣ.

Αθήνα. Βρετανοί απομακρύνουν τους συλληφθέντες από τα γραφεία του ΕΑΜ, στην οδό Κοραή.

Από τους πρώτους νεκρούς στη Συμφωνία της Βάρκιζας

Μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων για την αποστράτευση και την προσπάθεια του Παπανδρέου να επιρρίψει τις ευθύνες στην Αριστερά, την 1η Δεκεμβρίου το ΕΑΜ ζήτησε γενική αποστράτευση: «την επομένη παρατήθηκαν από την κυβέρνηση οι εαμικοί υπηρωγοί και αναγγέλθηκε διαδηλώσει για τις 3 Δεκεμβρίου. Στις 11 το πρωί της Κυριακής, 3 Δεκεμβρίου 1944, όταν η κεφαλή της ειρηνικής διαδήλωσης έφτασε μπροστά από τις ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις που βρίσκονταν παρατεταγμένες στο Αρχηγείο της Αστυνομίας, στη γωνία των οδών Πανεπιστημίου και Βασιλίσσης Σοφίας, απέναντι από το ξενοδοχείο της Μεγάλης Βρετανίας, η αστυνομία άνοιξε πυρ κατά των διαδηλωτών. Νεκροί έπεσαν τουλάχιστον δεκαπέντε.

Στις 4 Δεκεμβρίου, μονάδες του εφεδρικού ΕΛΑΣ επιτέθηκαν σε αστυνομικά τμήματα, αλλά απέφυγαν να συγκρουστούν με τις βρετα-

Στις 4 - 5 Ιανουαρίου, ο ΕΛΑΣ υποχώρησε από την Αθήνα και λίγες ημέρες αργότερα συμφωνήθηκε ανακωχή.

νικές δυνάμεις. Οι στρατιωτικές ενέργειες του ΕΛΑΣ στην αρχή των Δεκεμβριανών ήταν περιορισμένες και αποσκοπούσαν στην αντικατάσταση του Παπανδρέου. Η προοπτική αυτή φάνηκε εφικτή στις 4 - 5 Δεκεμβρίου, όταν αυτός υπέβαλε την παραίτησή του και όλα τα ελληνικά πολιτικά κόμματα συμφώνησαν στην ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον 84χρονο αρχηγό του Κόμματος Φιλελευθέρων Θεμιστοκλή Σοφούλη. Η λύση απειράπη από τον Τσώρτσιλ, ο οποίος τηλεγράφησε στον Βρετανό πρέσβη «να εξαναγκάσει τον Παπανδρέου

να πράξει το καθήκον του. Εάν υποβάλει την παραίτησή του, θα πρέπει να κλειδωθεί σε ένα δωμάτιο όπου να ξαναβρεί τα λογικά του». Με στόχο τη στρατιωτική συντριβή του αντιπάλου, το πρωί της 6ης Δεκεμβρίου, ο βρετανικός στρατός άρχισε τις επιχειρήσεις εναντίον του ΕΛΑΣ, ενώ η βρετανική κυβέρνηση απέρριψε τις προτάσεις του ΕΑΜ για ειρήνευση (αντιβασίλεια, γενική αποστράτευση, νέα κυβέρνηση και διεθνή επιτροπή για τη διερεύνηση των αιτιών της σύγκρουσης).

Στην αρχή των Δεκεμβριανών, ο ΕΛΑΣ υπερίσχυε των αντιπάλων του λόγω της αριθμητικής υπεροχής του. Οι Βρετανοί εισηγήθηκαν τη χρησιμοποίηση των Ταγμάτων Ασφαλείας εναντίον του ΕΛΑΣ, και η κυβέρνηση Παπανδρέου ενέδωσε, προκαλώντας την μίσην του ΕΑΜ. Σύντομα από την Ιταλία άρχισαν να φθάνουν ενισχύσεις που τελικά ανέβασαν τον αριθμό των βρετανικών δυνάμεων

στην Ελλάδα σε 80.000 - 90.000, αναγκάζοντας μετά τα μέσα Δεκεμβρίου τον ΕΛΑΣ να περιοριστεί σε αμυντικές ενέργειες.

Στις 3 Ιανουαρίου 1945, σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση υπό τον Νικόλαο Πλαστήρα, ο οποίος είχε ήδη αποκλείσει κάθε ενδεχόμενο διαπραγματεύσεων. Την ημέρα των Χριστουγέννων, ο Μιχάλης Κύρκος του είχε ζητήσει να αναλάβει πρωτοβουλία για συμβιβαστική λύση. Η απάντησή του Πλαστήρα ήταν ότι «δεν θ' αφήσω τον Θανάση τον Κλάρα να σφάζει την Ελλάδα»: οι εαμίτες και οι ελασίτες «είναι κοινοί δολοφόνοι», «πίνουν αίμα» και «πρέπει να εξοτιωθούν μέχρις ενός για να πουκάσουμε όσοι απομεινουμε». Στις 4 - 5 Ιανουαρίου, ο ΕΛΑΣ υποχώρησε από την Αθήνα, λίγες ημέρες αργότερα συμφωνήθηκε ανακωχή, και τον Φεβρουάριο του 1945 υπογράφηκε η Συμφωνία της Βάρκιζας. Οσοι απέμειναν δεν «πύχασαν» για μερικά χρόνια ακόμη.

Το ΕΑΜ, ως εκδοχή και όχημα νεωτερικότητας, παραμένει στα αζήτητα.

Πολιτικά διακυβεύματα, ιστοριογραφικές μέθοδοι και διακυμάνσεις στο ακαδημαϊκό χρηματιστήριο έχουν συμβάλει στον εγκλωβισμό της μελέτης των Δεκεμβριανών, αλλά και της δεκαετίας του '40, στην αντιπαράθεση μεταξύ ενός πρωικού αφηγήματος και μιας αντίληψης ότι το ΕΑΜ και το ΚΚΕ στα χρόνια εκείνα ήταν τρομοκρατικές οργανώσεις. Το ΕΑΜ, ως εκδοχή και όχημα νεωτερικότητας, παραμένει στα αζήτητα ενός ερευνητικού χώρου που ρέπει προς τον κατακερματισμό και την καταμέτρηση πτωμάτων: από τις συλλήψεις και τις συνοπτικές εκτελέσεις που διέπραξαν και οι δύο πλευρές στα Δεκεμβριανά, εκείνες που συντηρήθηκαν στη μνήμη και χρησιμοποιήθηκαν για τον πολιτικό αποκλεισμό του ΕΑΜ μετά τη Βάρκιζα ήταν οι υπερβάσεις και οι αντεκδικήσεις της ΟΠΛΑ και του ΕΛΑΣ και, κυρίως, η απόφαση της ηγεσίας του ΚΚΕ για τη σύλληψη ομήρων.

* Ο κ. Θανάσης Δ. Σφήκας είναι αναπληρωτής καθηγητής Διεθνούς και Ελληνικής Ιστορίας του 20ού αιώνα στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

09.12.44
Η Μόσχα προειδοποιεί την ηγεσία του ΚΚΕ να μην περιμένει καμία βοήθεια από την ΕΣΣΔ.

15.12.44
Ο ΕΛΑΣ εξαπολύει τη μεγάλη επίθεση. Οι Βρετανοί, που έχουν λάβει ενισχύσεις, αντιστέκονται και περνούν στην αντεπίθεση.

25.12.44
Τσώρτσιλ και Ηντεν φτάνουν στην Αθήνα. Αποφασίζουν να συγκληθεί άμεσα σύσκεψη με τη συμμετοχή και του ΕΑΜ.

26 - 27.12.44
Στη σύσκεψη, η μοναδική συμφωνία που επέρχεται είναι στο να ζητήσει ο Τσώρτσιλ από τον Γεώργιο Β' να ορίσει αντιβασιλέα τον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό.

12.02.45
Υπογράφεται η Συμφωνία της Βάρκιζας, τερματίζοντας και τυπικά τη σύγκρουση. Είχε προηγηθεί ο σχηματισμός της κυβέρνησης Πλαστήρα στις 3 Ιανουαρίου και η υπογραφή ανακωχής στις 11 Ιανουαρίου, την οποία ζήτησε το ΚΚΕ.